

MUČEDNICTVÍ NEBO SEBEVRAŽDA?

Diskuse nad smyslem Palachovy smrti

ANOTACE:

Žáci se seznámí s několika protichůdnými názory na Palachův čin, které byly prezentovány v médiích. Aktivita jim pomůže zorientovat se v tomto názorovém poli a naučí je kriticky reflektovat kontroverzní přístupy k tomuto tématu a zaujmout k nim odpovídající stanovisko.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: člověk a společnost, jazyk a jazyková komunikace

OV: společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ, jazykové vzdělávání a komunikace

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: MV, OSV, VDO (ZV)

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

DOPORUČENÝ VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci:

- umějí reflektovat názory z různých úhlů pohledu a zaujmout své vlastní stanovisko podložené pevnou argumentační základnou;
- dokážou se orientovat v rozličných typech mediálních výstupů na internetu (blog, článek, rozhovor aj.) a selektovat tyto informace dle jejich relevance.

DĚLKA: 45 min.

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST** pro každého žáka
- **MATERIÁL 1** (Jan Palach: Sebevrah, který mě neoslovuje) pro jednu skupinu
- **MATERIÁL 2** (Mašín: Palach byl labilní a v depresi, oslavovat by se měli jiní) pro druhou skupinu
- **MATERIÁL 3** (Tomáš Halík: Palachův čin nás zavazoval) pro třetí skupinu
- **MATERIÁL 4** (Palachův čin nebyl aktem zoufalství) pro čtvrtou skupinu
- psací potřeby, papír

POSTUP:

1. Po projekci rozdáme žákům **PRACOVNÍ LIST** s otázkami, na které se pokusí v co nejkratším čase samostatně odpovědět. Odpovědi by měly vyjádřit momentální rozpoložení a názory žáků. Následuje řízená diskuse (účast v ní by měla být dobrovolná). Jejím výsledkem je zmapování názorového pole žáků k dané události a jejich schopnosti obhájit si své stanovisko.
2. Žáky rozdělíme do čtyř skupin a rozdáme jim **MATERIÁL 1–4**, do každé skupiny jeden. Každá skupina tak zpracuje jeden ze čtyř názorů, které se vyjadřují k tématu Palachova činu. Dva názory mají pozitivní

vyznění, dva negativní. Žáci mají za úkol zformulovat ve zkratce názor, který z daného textu vyplývá, a vypsat si hlavní argumenty, na nichž je tento názor vystavěn. Zvolení zástupci skupin pak výsledky společné práce představí ostatním.

Poznámka: Žáci věnují pozornost i formě textu. Zda je názor prezentován přímo pisatelem, či zda je pouze zprostředkován jinou osobou.

3. Po vyhodnocení všech čtyř textů rozdělíme žáky do dvou skupin. Skupina A bude Palachův čin vykládat jako hrdinství, skupina B bude zastáncem názoru opačného. Úkolem skupiny A je přeargumentovat skupinu B.

REFLEXE:

V rámci reflexe se studenti vrátí ke svým odpovědím ze začátku aktivity. Diskutují nad tím, zda, jak a proč se posunula jejich stanoviska, která zastávali těsně po zhlédnutí filmu. Zároveň mohou diskutovat nad důležitostí filtrace informací z internetu a obezřetného přístupu k nim.

ZKUŠENOST Z PRAXE:

Aktivitu jsem realizovala s žáky 3. ročníku. Pro žáky byla hodně emotivní a kladla velké nároky na učitele.

Diskuse nad otázkami z pracovního listu byla velmi vášnivá. U prvních otázky žáci uváděli především bolest, beznaděj, utrpení, nepochopení, strach, odvaha. Na otázku, zda lze podle žáků sebeupálení akceptovat, většina odpovídala ne, pokud ano, šlo zejména o dívky. Třetí a čtvrtá otázka v odpovědích splývaly a rozběhly se v polemiku o vlastenectví, osobních obětech, hrdosti, povinnosti bojovat za vlast či otázky, co je vlastně hrdinství. Žáků se téma velmi dotýkalo, a diskuse tak trvala celou vyučovací hodinu. Proto doporučuji aktivitu realizovat ve dvou hodinách nebo pracovat jen s jednou její částí.

Další vyučovací hodinu žáci pracovali ve skupinách. Důsledně jsem musela vysvětlovat, aby vycházeli pouze z textu a v této chvíli nevnášeli do svých poznámek vlastní názory. Pro žáky bylo velmi těžké pracovat s textem, s nímž nesouhlasili. Poté se vždy dvě skupiny spojily a předkládaly si vzájemně argumenty. V závěru diskuse pak žáci používali i argumenty z vlastních zdrojů (od rodičů, prarodičů, z literatury, ze zvukových záznamů), aby druhou skupinu „přeargumentovali“. Téma bylo pro žáky velmi emotivní, proto doporučuji diskusi vedenou učitelem.

Obecně se mi zdálo, že dívky jako by více chápaly Palachův čin, často zmiňovaly velikost oběti, bolesti a prožitku ostatních. Skupina, která předkládala Palachův čin jako hrdinství, předložila víc argumentů, ale osobně si myslím, že žáci měli už předem vnitřně nastavené vlastní stanovisko. Nikdo z žáků svůj postoj na základě diskuse nezměnil a nezměnily se ani jejich odpovědi z pracovního listu.

Lenka Dostálová, Gymnázium Sokolov

MUČEDNICTVÍ NEBO SEBEVRAŽDA?

Zodpovězte následující otázky.

1. Jaký je váš prvotní pocit z Palachova činu? Pokuste se ho vyjádřit maximálně třemi slovy, která vás napadnou jako první.

2. Je pro vás sebeupálení jako akt odporu čin akceptovatelný? Proč ano, proč ne?

3. Pokud ano, za jakých okolností?

4. Existuje podle vás v dnešní době něco, pro co by mělo smysl zemřít?

JAN PALACH: SEBEVRAH, KTERÝ MĚ NEOSLOVUJE

Zítřka uplyne 43 let od sebeupálení Jana Palacha. Stálíce místních blogů Josef Havránek se pozastavuje nad nepochopením tohoto činu ze strany dnešních mladých lidí. Ano, ani já takový čin neobdivuji...

Pan Havránek mimo jiné píše: „Tihle tišší hrdinové nepohnuli dějinami, ani nemohli – nebylo to v lidských silách – jen podstoupili tu nejvyšší možnou obět za svobodu své země. Nic většího už nabídnout nešlo!“ (...) Podle mého soudu však činy Palacha, Zajíce a dalších nejsou správným pojetím oběti. Právě mučednictví spočívá v tom, že člověk odmítne kompromis se zlem, nějaký menší či větší ústupek od pravdy, aby se sám vyhnul nějaké nepříjemnosti.

Když někdo nevstoupí do KSČ a tím přijde o možnost pracovního povýšení, pak je to jistě obět pro čisté svědomí. Když nějaký lékař či vědec po nocích bádá, aby objevil nový lék, je to záslužná obět pro lidstvo. Když muž odmítne ustoupit zlovolnému panovníkovi a přijde kvůli tomu o hlavu, pak je to mučedník pro pravdu. Když se žena odmítne podvolit sexuálnímu násilníkovi a v důsledku toho je zabita, je to mučednice čistoty.

Obět je dobrovolné přijetí kauzální nepříjemnosti, mučednictví pak poznáme podle toho, že vykonavatelem zla je někdo jiný. Mučedník nejde se svým trýznitelem na kompromis a v důsledku toho zahyne. Ovšem krev zůstává na ruce mučitele, zabítý nerozhodl o tom, že k té smrti musí dojít. (...)

Jenže obět Jana Palacha nebyla tohoto charakteru. O tom sebeupálení rozhodl on sám. Chtěl vyburcovat národ zlomený sovětskou okupací a nastupující normalizací. Ale ztracený mladý život nelze přičítat sovětským okupantům a jejich českým přísluhovačům, jakkoliv nad těmito lze vyjádřit opovržení. Moje matka kdysi viděla na vlastní oči ženu, která se z protější budovy vrhla z okna. Na protest proti nevěrnému manželovi. Lze tu manželovu nevěru odsoudit, nelze však ho žalovat z vraždy.

Sebevražda je těžkým zločinem, zdá se mi, že těžším, nežli je vražda. Napravený vrah ještě může vykonat dobro, ale sebevražda je zločin proti lidské svobodě. Jedním svobodným rozhodnutím sebevrah odmítá veškerou svou další svobodu. Navíc se v případě Jana Palacha jednalo o čin, který byl návodný pro další mladé lidi. Mám dojem, že nějakého demonstrativního sebeupálení jsme byli svědky i v době porevoluční, a tak špatný příklad trvá. Sebevražda zůstává sebevraždou a právě glorifikace Jana Palacha vnáší do hlav mladých lidí nebezpečný zmatek. (...)

Situace, kdy sáhnutí na svůj život vnímám jako diskutovatelné (a snad i ospravedlnitelné), je třeba ta, kdy je člověk mučen ve válečném zajetí a cítí nebezpečí, že by pod dalším poryvem mučení prozradil úkryt svých spolubojovníků či jinou důležitou informaci. Z hlediska principu dvojího účinku pak mohu podobně diskutovat efektivně mířený sebevražedný útok ve válečném konfliktu.

Ovšem Jan Palach v takové výjimečné situaci nebyl. On svým zapálením komunismus nijak přímo neoslabil, a jestli snad nepřímou pohnul srdce lidí, přijde mi takové jednání neospravedlnitelné, jako samozvaná snaha někoho dojmout. Zda jde o národ pokoušený kolaborací (případ Palachův) či zástup mužů potýkajících se s pokušením nevěry (případ skákající ženy), na tom už podle mého názoru příliš nezáleží.

Kdyby Jan Palach takto trapně nezahynul, asi by měli demonstranti v roce 1989 o několik idolů méně. Ale také by na straně svobody bylo o několik živých, přemýšlivých a angažovaných lidí více. A takových si už vážít dovedu.

Zdroj:

blog.iDNES.cz, Jan Hoffmann, 15. ledna 2012. Dostupné na:

<http://janhoffmann.blog.idnes.cz/c/241149/Jan-Palach-Sebevrah-ktery-me-neoslovuje.html>. (kráceno)

MAŠÍN: PALACH BYL LABILNÍ A V DEPRESI, OSLAVOVAT BY SE MĚLI JINÍ

Oběť, jakou přinesl před 43 lety Jan Palach, nepatří podle odbojáře Josefa Mašína do západní civilizace. Oslavovat by se prý proto měli jiní hrdinové. Podiv nad tím, jak silně si Češi připomínají Palachovu tragickou smrt, Mašín vyjádřil v rozhovoru pro MF DNES. Kardinál Duka nesouhlasí.

Student Jan Palach se upálil na protest proti sovětské okupaci i začínající normalizaci v lednu roku 1969. Od jeho smrti právě uplynulo 43let, česká veřejnost si ji připomíná a pražská radnice uvažuje dokonce o výstavbě pomníku. „Nepovažuji za zodpovědné a za dobrý příklad mládeži oslavovat čin sebezmrzačení, sebeupálení z jakýchkoli důvodů,“ říká Mašín. Podle jeho názoru byl Palach labilní mladý muž, který trpěl depresí. Jeho čin nic smysluplného nepřinesl a ani pro odboj proti okupantům nebo domácím kolaborantům neměl žádný význam.

„Představme si vojenské jednotky nebo odbojové skupiny, které jdou do boje vyzbrojeny plechovkami s benzinem nebo s úkolem se při střetnutí s nepřítelem zmrzačit nebo spáchat sebevraždu. Myslím, že Hitler i Stalin by takové protivníky s radostí přivítali,“ říká Mašín. A odkazuje na amerického generála Pattona, který zastával stanovisko, že položení života za svou vlast bez patřičné protiváhy – tedy dopadu na nepřítele – není účelem boje.

Zatímco Palachův čin považuje veřejnost za hrdinský, na odboj skupiny bratří Mašínových, kdy zemřelo několik lidí, se naopak dívá rozpolceně. Navíc často zapomíná na to, že cesta do Berlína měla být startem k další odbojové činnosti, nejen pouhým útekem.

„Myslím, že pan Mašín příliš zdůrazňuje svůj vojenský pohled. Ale existuje řada situací, v nichž přímé násilí nic nezmůže a je třeba nejdříve změnit vědomí lidí. Někdy i tím, co udělal Jan Palach,“ říká historik Jakub Jareš, který se Palachovu osudu dlouhodobě věnuje. Navíc upozorňuje, že Palach podle dostupných informací depresi netrpěl. „V květnu 1969 vznikl znalecký posudek pro potřeby policie, podle něhož nebyl depresivní ani labilní,“ říká Jareš.

Palachův čin přitom akceptovaly i církevní autority, které vždy kladou důraz na zachování života. „Musíme si uvědomit, že Palach chápal svůj čin ne jako sebevraždu, ale jako oběť. On ne zvolil smrt proto, že by se chtěl zabít, ale proto, aby naopak zabránil utrpení druhých. Tak to chápe velká část veřejnosti. A tento čin nemáme právo posuzovat jako sebevraždu,“ vysvětluje arcibiskup Dominik Duka. (...)

Podle Mašína bychom si měli připomínat jiné hrdiny – například Kubiše s Gabčíkem, kteří provedli atentát na Heydricha.

Zdroj:

iDNES.cz, Luděk Navara, 21. ledna 2012. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/masin-palach-byl-labilni-a-v-depresi-oslavovat-by-se-meli-jini-p5m-/domaci.aspx?c=A120120_205025_domaci_abr. (kráceno)

TOMÁŠ HALÍK: PALACHŮV ČIN NÁS ZAVAZOVAL

Katolický kněz Tomáš Halík se narodil ve stejném roce jako Jan Palach a studoval na stejné fakultě. Podílel se na přípravách Palachova pohřbu a pomáhal ukrýt jeho posmrtnou masku, která se v 90. letech stala základem památníku na budově Filosofické fakulty v Praze. (...)

„Také jsem se tenkrát hodně účastnil diskusí o smyslu Palachovy smrti. Nebylo snadné obhájit etický smysl jeho smrti ani v křesťanských kruzích, kde mnozí poukazovali na to, že je to sebevrah, sebevražda že je nepřijatelná z hlediska křesťanské morálky, a velmi často jsme také slyšeli: ‚škoda mladého života‘ a ‚nic tím nedokázal‘. Já jsem si vzpomněl na citát Chestertonův, že sebevrah je ten, který pohrdá životem, zatímco mučedník je ten, který pohrdá smrtí. A Jan Palach se mi zdál člověkem blízkým těm mučedníkům.

On dal obět. A obětovat něco vždycky znamená ukázat tomu, pro koho něco obětujete, že je pro vás významnější než to, co pro něj obětujete. Jestliže obětujete někomu svůj čas nebo peníze, pak mu dáváte najevo, že on je pro vás významnější, než čas, ve kterém jste mohli udělat něco jiného, nebo ty peníze, které jste mohli vynaložit pro svůj vlastní užitek. A tento člověk nám ukázal, že je pro něj to, aby se tento národ nezkrivil, důležitější, než jeho vlastní život. Tím vlastně společnosti dal velký pocit sebevědomí, vlastní hodnoty. To je myslím smysl Palachovy oběti. Samozřejmě takový čin nemůže pohnout vnějšně dějinami. V tomto smyslu nic nezměnil, jistě, sovětská vojska neodtáhla a mnohé věci, které se začaly dít, se tou obětí nezastavily. Ale co se přece jenom změnilo, to bylo vědomí lidí, kteří pochopili a přijali smysl tohoto činu.

Pamatuji se, že v těch následujících letech, kdy jsme se ocitali v nejrůznějších mravních dilematech a křížovatkách, kdy nám nabízeli vstup do strany, kdy nám leďacos slibovali, staneme-li se donašeči, když se nás snažili zastrašit, to nebyly snadné chvíle. Nikdo netušil, že se blíží konec tohoto období, spíš jsme předpokládali, že v něm strávíme celý život. A ve chvílích takového pokušení já jsem si vždycky vzpomínal na Palacha. On byl – a myslím nejenom pro mě – takovým žhavým vykřičníkem za větou: Zkrivit se nesmíš! Protože tím by se znevážil a vyprázdnil smysl jeho oběti. Čili ten Palachův čin nás určitým způsobem zavazoval.

A těm lidem, kteří měli pocit, že z toho nic nebylo, bych odpověděl, že ten čin nějakým způsobem pracoval v povědomí a podvědomí české společnosti, a stal se něčím, na co bylo možné navázat. Teď nemyslím navázání v opakování toho činu. Já jistě mám velkou úctu k hrdinství a oběti zejména Jana Zajíce, ale mám dojem, že takový čin je neopakovatelný, a že kdyby se měl stále znovu nějakým způsobem napodobovat, tak se jeho význam spíš zeslabí. Že je možné na něj navázat tvořivě a nově. A že na tento čin významně navázali ti, kteří si připomněli palachovské výročí o 20 let později, v lednu 1989 při těch velkých demonstracích, které vyvolaly velmi masivní střet s režimem a jeho represivní mocí. Tento palachovský týden byl jakýmsi preludiem událostí, které vyvrcholily v listopadu 1989. Čili ta Palachova obět i v tomto smyslu přinesla své plody, byť s takovým dlouhým zpožděním.“

Zdroj:

Český rozhlas, Radio Praha, Vilém Faltýnek, 18. ledna 2008. Dostupné na: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/tomas-halik-palachuv-cin-nas-zavazoval>. (kráceno)

PALACHŮV ČIN NEBYL AKTEM ZOUFALSTVÍ, ŘÍKÁ FARÁŘ, KTERÝ HO POHŘBÍVAL

Janu Palachovi imponoval Jan Hus a pochopil ho v tom, že pravda něco stojí, že je třeba v jejím jménu vést zápas a být připraven k oběti. Proto jsem později interpretoval jeho čin nikoli jako akt zoufalství, nýbrž jako čin promyšleného protestu. To říká v rozhovoru pro Kavárnu MF DNES evangelický farář Jakub S. Trojan, který Jana Palacha pohřbíval. (...)

Máte nějaké vysvětlení pro jeho čin?

Z toho, co jsem se o něm dozvěděl, je zřetelné, že v něm byl velmi silný nonkonformní povahový rys. Uměl vystoupit z řady. Letní prázdniny 1968 strávil v Sovětském svazu a právě tam vystupoval se zvláštní a výraznou nonkonformní důstojností. Když se mu v tom kolektivu něco nelíbilo, hned chtěl zjednat nápravu. Iniciativu bral na sebe, nesnesl manipulaci; když třeba organizátoři brigády požadovali podle něho nesmyslnou věc, ihned se vzepřel. Domnívám se, že za tím byl i fakt, že Palach studoval dějiny a imponoval mu Jan Hus. Pochopil ho v tom, že pravda něco stojí, že je třeba v jejím jménu vést zápas a být připraven k oběti. Proto jsem později interpretoval jeho čin nikoli jako akt zoufalství, nýbrž jako čin promyšleného protestu. Očekával, že se český národ probudí z letargie a pocitu, že tu Rusové zůstanou navěky. Duch rezignace ho zřejmě velmi provokoval.

Myslíte, že lze o analogii s Husem takhle jednoznačně hovořit?

Je pravda, že je zde velmi podstatný rozdíl – Husa poslali na hranici druhí, zatímco Palach se poslal sám. A také neměl čas: to, na co Hus dlouho myslel a formuloval v listech z Kostnice, Palach shrnul a vtěsnal do jediného okamžiku. Možná to již tehdy byl projev ne ještě tolik pocítované „punktuální chvíle“ – tedy ovzduší, v němž se na nás hrnou události jedna za druhou, a jejich smysl lapáme v jednotlivých okamžicích. Právě do nich se zkoncentruje něco podstatného. Hus na to měl léta práce, a tak to rozvinul do životního konceptu. Na to Palach neměl čas. Byl stržen spádem událostí, takže se mu vše vtěsnalo do jediného činu.

Nepřehodnotil jste po těch letech něco ze své interpretace?

Ne, nikdy jsem nepodlehł dojmu, že šlo o omyl, a už vůbec ne o spiknutí studentů. To mě ani dnes nezajímá. Možná existovala nějaká domluva, ale po mém soudu to není důležité. Důležité je, čím dnes ještě Palach mluví – svým činem. Ten je samozřejmě činem, který je třeba interpretovat. Lze to udělat na pokleslé úrovni, tvrdit, že to byl psychopat, jak to šířili někteří komunisté. Anebo lze usuzovat, že to byl čin politického odporu. Budiž, ale v politice se přece klade odpor jiným způsobem. Závažnost jeho činu nelze vysvětlit politickými kategoriemi. Proto si jej vykládám jako sebeobět, která má všem druhým položit tu nejpodstatnější otázku – co děláš pro to, aby tvůj život byl integrován do života celé společnosti jako důstojný život? (...)

A pak jste tedy Palacha pohřbíval...

To byla mimořádná událost. Začalo to v Karolinu, kde mluvili akademičtí hodnostáři, a pak jsme šli Prahou k filozofické fakultě. Pohřeb se konal na Olšanských hřbitovech, kde jsem kázal. Myslím, že ani při pohřbu Masarykově nebylo v ulicích tolik lidí. Praha byla opravdu pohnutá, nelíčeně, a také politická špička si uvědomovala, že se stalo něco naprosto ojedinělého. Tohle Evropa neznala. I když filozof Milan Machovec mi později říkal, že se již něco podobného v minulosti stalo, tehdy jsme měli pocit, že je to ojedinělý případ. V pohnutí stála celá zem. Panovalo zvláštní ovzduší jakéhosi sevření, ale zároveň silný pocit, že se zde ukazuje velikost zápasu, v němž tehdy naše společnost stála. Dávalo nám to sílu k odolnosti v době normalizace. Nám ve skupině Nová orientace bylo jasné, že chování Sovětů ke spojencům přivedilo definitivní ránu socialismu. A společnost to pochopila víceméně také. Češi se normalizaci většinou přizpůsobili, v přežití jsme mistři. Ale snad nikdo už socialismu v sovětské verzi nevěřil. (...)

Jak jste prožil takzvaný Palachův týden v lednu 1989?

Abych se přiznal, nevzpomínám si. Ale nevylučuji, že jsem na demonstrace chodil. Hlavně mě však těšilo, že i když to léta vypadalo, jako by se na Palacha úplně zapomnělo, najednou jako by znovu „promluvil“. Byla to rehabilitace jeho činu. Nemohl to být čin psychopata, ten by po letech už neměl co říci. Zejména v listopadových dnech se všude objevovaly jeho fotografie a citáty a tím spoluvytvářely étos těch dnů. To je pro mě vnější důkaz, že Palachův čin žije, že mladým něco říká.

Nicméně to vypadá, že Palachova vzpomínka bude ožívat hlavně v krizových chvílích?

Ano, a pak mluví s velkou silou. Ani rok 1968, ani 1989 nepoužil násilí. V tom vidím ovoce jeho sebeoběti – když násilí, tak jen na sobě, když obětovat, tak sebe. Nejspíš nad námi bděli nebeští andělé i s Janem Palachem, že listopad '89 proběhl tak, jak proběhl. Jediná okenní tabulka nebyla rozbita, nikdo nebyl fyzicky napaden. Kdyby vypuklo násilí, dodnes bychom se z toho nevzpamatovali. (...)

Zdroj:

iDNES.cz, Rostislav Matulík, 16. ledna 2009. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/palachuv-cin-nebyl-aktem-zoufalstvi-rika-farar-ktery-ho-pohrbival-1cf-/zpr_archiv.aspx?c=A090116_162724_kavarna_bos. (kráceno)